

Itsemääräämisoikeus

TEORIASTA KÄYTÄNTÖÖN

***Paul Tiensuu, Maija Aalto-Heinilä &
Anna Mäki-Petäjä-Leinonen (toim.)***

Vastapaino
Tampere 2023

DOI: 10.58181/VP9789523970069

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, etkä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttöilupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitos
- Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta
- Suomen Akatemian rahoittama Vammaisuus ja ihmisarvo (Disability & Dignity) -hanke
- Suomen Akatemian rahoittama Algoritmisen läpinäkyvyyden mahdollisuudet ja rajoitukset (AlgoT) -hanke
- Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama hanke: Hyvinvoinnin turvaaminen pandemia-aikoina: kohti yhteistyöhön perustuvaa syndemioiden hallintaa (WELGO)
- Koneen säätiön rahoittama hanke: Varjoja paratiisissa? Muistisairaana ihmisen oikeuksien toteutuminen hyvinvointivaltiossa (VAPA)
- Helsingin yliopiston rahoittama Eläimet hyvinvointiregimissä -hanke

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-006-9 (painettu kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970069 (Open Access)

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Painopaikka: Drukätava, 2023

Sisällys

- 1 Paul Tiensuu, Maija Aalto-Heinilä & Anna Mäki-Petäjä-Leinonen:
Johdanto: itseys, autonomia ja itsemääräämisoikeus 7

Osa I: Itsemääräämisoikeuden filosofia

- 2 Niko Noponen: *Miten torjua herruutta – itseään määrävien kansalaisten tasavaltainen vapaus* 51
- 3 Markku Oksanen: *Itsemäärääminen ja itsensä omistaminen* 73
- 4 Arto Laitinen: *Voiko yliopisto olla täysin autonominen?* 95
- 5 Matti Häyry: *Itsemääräämisoikeus ja oikeudenmukaisuus bioetiikassa* 113
- 6 Maija Aalto-Heinilä: *Autonomia ja hyvinvointi* 133

Osa II: Itsemääräämisoikeus oikeusteoriassa

- 7 Paul Tiensuu: *Itsemääräämisoikeuden perusteleminen ihmisoikeutena* 155
- 8 Ida Koivisto & Pauli Rautiainen: *Valtio yksilön itsemääräämisoikeuden määrittäjänä* 183
- 9 Sanna Mustasaari: *Bileet! Feministinen teoria, relationaalinen autonomia ja nuorten seksuaalioikeudet* 209
- 10 Visa Kurki: *Eläinten itsemääräämisoikeus?* 233
- 11 Jenni Hakkarainen: *Kuinka digitaalinen ihminen kootaan?* 251

Osa III: Autonomia ja itsemääräämisoikeus käytännössä

- 12 Kirsi Pollari: *Lapsen itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa* 273
- 13 Heidi Vanjusov: *Asiakkaan osallisuus itsemääräämisoikeuden ilmentäjänä päihdepalveluissa* 303
- 14 Susanne Uusitalo: *Itsemääräämisoikeus, addiktio ja ”väärät valinnat”* 329
- 15 Anna Mäki-Petäjä-Leinonen: *Autonomiia relaatioissa – ikääntyvien ihmisten kokemuksia autonomiansa toteutumisesta* 349
- 16 Henna Nikumaa: *Muistisairaana autonominen toimijuus – sairastuneen yksilölliset ja termisidonnaiset kokemukset* 365

Kiitokset 391

Kirjoittajat 392

Arto Laitinen

4 Voiko yliopisto olla täysin autonominen?

Yhteisöjen itsemääräämisoikeus on kansainvälisessä oikeudessa ja politiikassa keskeinen aihe. Tässä luvussa tarkastelen kollektiivisten toimijoiden, kuten yliopistojen, itsemääräämistä erittelemällä ensin yksilöiden täyden autonomisuuden aspekteja ja kysymällä, voivatko kollektiivit olla autonomisia samassa mielessä kuin yksilöt. Oletus on, että autonomialla eli itsemääräämisellä on useita puolia, jotka voivat toteutua asteittain. Pohdin erikseen, voiko kollektiivi ylipäätään olla toimija tai päätöksentekijä ja voiko se lisäksi olla autonominen. Havainnollistan erotteluita tarkastelemalla yliopistojen autonomiaa Suomen kontekstissa: millaiset seikat voivat rajoittaa yliopistojen autonomisuuden astetta?

Yksilön täyden autonomisuuden aspekteja

Erittelen seuraavaksi viisi täyden autonomisuuden aspektia, nojaten aiheesta käytyyn filosofiseen keskusteluun.

1. Autonomisuus sisältää kyvyn tehdä päätöksiä, kyvyn toimia sekä kyvyn ottaa vastuu päätöksistä ja toiminnasta.

Autonomisen elämän edellyttämät kyvyt kattavat kyvyn tehdä päätöksiä sekä kyvyn toimia. Autonominen toimija voi olla vastuussa sekä päätöksistään että niiden toteutuksesta. Toimijat voivat toimia jonkun toisen vastuullisen päätöksentekijän nimissä, olla tämän

edustajia. Thomas Hobbes' erottaa persoonan ja ”auktorin”, joista ensimmäinen on edustaja, toimija, ja jälkimmäinen toiminnan määrittäjä tai ohjaaja – se, jonka nimissä toimitaan. Toiminnalla voi lisäksi olla kolmas taho, joka hyöttyy siitä tai jonka vuoksi se tehdään. Jos A auttaa B:n tyttärtä B:n päätöksestä, tytär on hyötyjä, A toimija ja B päätöksentekijä. Tällaisissa tapauksissa A voi toteuttaa B:n autonomisia päätöksiä, jolloin B on keskeinen vastuullinen taho – A toki myös koskien ratkaisuja siinä, miten B:n tavoite toteutuu. Esimerkiksi testamentteissa päätöksentekijä ei enää ole elossa, mutta kyse on silti hänen tahtonsa toteuttamisesta. Autonomiaan sisältyy myös vastuu tehdyistä päätöksistä ja niiden toteutuksesta – erilaisissa toimijuuden ja päätöksentekijyyden delemoimisen tapauksissa tämä vastuu jakautuu eri tavoin.

Kaksi seuraavaa autonomian aspektia voidaan muotoilla seuraavasti:

2. Kyky tehdä, mitä todella tahtoo tai pitää hyvänä
 - a. synnynnäiset edellytykset, ”potentiaalit”
 - b. kasvatus, harjoitus
 - c. sisäisten motivaatioiden ja arvostelmien hallinta
 - d. riippumattomuus manipulaatiosta ja heteronomiasta
3. Mahdollisuus toteuttaa autonomisia päätöksiä
 - a. lupa
 - b. materiaaliset resurssit
 - c. kulttuuriset käytännöt, jotka mahdollistavat mielekkään toiminnan

Keskusteluissa negatiivisesta ja positiivisesta vapaudesta autonomia eli itsemääräämistä pidetään yleensä yhtenä positiivisen vapauden aspektina.² Autonomia on enemmän kuin vain vapaus ulkoisista esteistä tehdä, mitä haluaa. Se edellyttää myös vapautta sisäisistä pakoista ja kykyä tehdä, mitä todella tahtoo tai pitää aikomisen arvoisena. Kyvyllä tehdä, mitä tahtoo, on synnynnäisiä

¹ Hobbes 1999, luku XVI.

² Berlin 1958; Pettit 2001; Honneth 2014; Laitinen 2015.

sekä kasvatukseen että harjoitukseen liittyviä edellytyksiä. Silti on luonteva ajatella, että myös ulkoiset toiminnan esteet kuten kiellot voivat rajoittaa autonomiaa. Positiivisen vapauden esteinä pidetään yleensä myös resurssien ja aitojen toimintamahdollisuuksien puutetta. Aitoihin toimintamahdollisuuksiin voidaan lukea mielekkäiden kulttuuristen käytäntöjen olemassaolo, sillä autonomia toteutuu niihin osallistumalla.³

Sisäisesti autonomiaa voivat uhata paitsi pakkomielteiset motivaatiot myös laiskuus tai harjaantumattomuus sisäisten impulsien hallinnassa. Sitä voi uhata niin sanottu heteronomia eli se, ettei noudata omaa tahtoaan vaan vääränlaisten auktoriteettien tai manipuloiden tahtoa.⁴ Heteronomiaa voi olla kyvyttömyys sanoa ei auktoriteeteille ja traditioille, Jumalalle, omille haluille ja impulseille, silloinkin kun on sitä mieltä, että niin tulisi tehdä. Sitä on myös kyvyttömyys muodostaa auktoriteetteja vastustavaa näkemystä. Manipulaatio autonomian esteenä tuo mukaan myös historiallisen ulottuvuuden: jos näennäisen oma tahto on syntynyt väärällä tavalla manipulaation tuloksena, kyse ei ole autonomiasta.⁵

4. Täyttä autonomisuutta voi epäsuorasti ja suorasti rajoittaa toisilta saatavan tunnustuksen puute.

Ensi silmäyksellä saattaa vaikuttaa siltä, että toiset ihmiset ovat autonomian esteitä, koska he voivat olla vapaan toiminnan tiellä eri tavoin. G. W. F. Hegelin⁶ tunnustussuhteiden teoria pyrki osoittamaan, että toiset ihmiset ovat päinvastoin autonomian mahdollistajia monin eri tavoin. Toisilta saatava tunnustus autonomiseksi voi olla suoraan yksi autonomian aspekti ja toteutua eri asteisena: minimissään edes joltakulta saatava tunnustus autonomiasta voi olla merkitsevää esimerkiksi orjuuteen tuomitulle, ja maksimissaan

3 Raz 1986.

4 Kant 2015.

5 Christman 1991.

6 Hegel 1999, Laitinen 2012.

kaikki mahdolliset tunnustajat kunnioittavat henkilön autonomiaa ja kohtelevat häntä sen mukaisesti. Epäsuorasti tunnustus tai sen puute on taustalla siinä, kuinka hyvin henkilön mahdollisuus toteuttaa autonomista elämää toteutuu (aspekti 3) tai miten synnynäiset kyvyt tulla autonomiseksi toteutuvat (aspekti 2).

Neljäs aspekti ei suoraan ota kantaa siihen, voiko Robinson Crusoe, jota kukaan ei ole tunnustamassa autonomiseksi, kuitenkin olla täysin autonominen. Neljännen aspektin voi ajatella ehdolliseksi: mikäli henkilöllä on suhteita toisiin ihmisiin (niin kuin kaikilla tosiasiassa on), hyväksyvän tunnustuksen autonomisena tulee suoraan sisältyä näihin suhteisiin, jotta henkilö olisi täysin autonominen. Epäsuorasti toisilta saatava tunnustus vaikuttaa toisten aspektien täyttymiseen eli kykyjen kehittymiseen ja ulkoisten edellytysten täyttymiseen.

5. Täysi autonomia voi toteutua yksin tai yhteistoiminnassa.

Yhteistoimintakin saattaa vaikuttaa autonomian rajoitteelta: ellei henkilöllä ole täyttä määräysvaltaa siihen, mitä kaikki tekevät, eikä muiden määräysvalta silloin rajoita hänen määräysvaltaansa? Toisaalta yhteistoiminnassa, voimat yhdistämällä, jokainen saa päätösvaltaa laajempiin toimiin. Jos jokainen rakentaa oman talonsa ja päättää, millainen siitä tulee, jokaisen yksilöautonomia toteutuu yhden talon verran. Jos taas neljä naapuria päättää yhdistää voimansa ja suunnitella neljän talon kokonaisuuden, heillä on kullakin ”talon verran” vastuullaan. Lisäksi he voivat päättää koordinoitusti, millaiseen neljän talon kokonaisuuteen heidän omansa kuuluu. Päätös siitä, suunnitteleeko jokainen oman talonsa vai rakennetaanko yhdessä neljä taloa, ei vaikuta täyden autonomian mahdollisuuteen, vaan vain siihen, missä määrin yksilön autonomia toteutuu muiden suhteen yksityisessä sfäärissä ja missä määrin yhteistoiminnassa.

Voivatko kollektiivit olla toimijoita ja päätöksentekijöitä?

Keskusteluissa ryhmätoiminnasta, kollektiivisesta intentionaalisuudesta ja kollektiivisesta vastuusta on kysytty, voivatko yksilöiden lisäksi ryhmät tai organisaatiot olla vastuullisia toimijoita (vrt. aspekti 1). Yhtäältä on tuotu esiin, että vain yksilötoimijoilla voi aidosti olla uskomuksia tai aikomuksia, koska ryhmillä ei relevantissa mielessä ole omaa yksilöistä riippumatonta ”mieltä”. Toisaalta on tuotu esiin myös, että arjessa erilaisista ryhmien uskomuksistakin puhutaan varsin ongelmattomina.⁷

Raimo Tuomela⁸ on listannut esimerkkejä asioista, joita tyypillisesti sanomme ja ajattelemme: ”Hallitus uskoo, että sota Irakia vastaan alkaa pian.” ”Katolinen kirkko uskoo, että ihmeitä on olemassa.” ”Ruritanian kommunistinen puolue uskoo, että kapitalistiset valtiot romahtavat pian (vaikka kukaan sen jäsenistä ei usko niin).” ”Joukkueemme uskoo voittavansa tämänpäiväisen ottelun.”

Arkielämään on syvälle juurtunut ajattelutapa, että ryhmiin voidaan suhtautua ikään kuin niillä olisi uskomuksia ja tavoitteita. Lisäksi ryhmiin voidaan ulottaa intentionaalista suhtautumista (*intentional stance*), siinä missä yksilöpersooniin tai shakkietokoneisiin.⁹

Toisaalta ryhmät eivät ehkä ole oikeanlaisia entiteettejä, jotta niillä *todella* voisi olla uskomuksia, huolimatta siitä, että intentionaalinen asennoituminen niitä kohtaan olisi oikeutettua. Jos olemme, että joillain olennoilla, kuten yksilöpersoonilla, todella on uskomuksia ja joillain toisilla olennoilla, kuten shakkietokoneilla, vain *ikään kuin* on uskomuksia, niin saattaa olla, että ryhmät kuuluvat jälkimmäiseen joukkoon. Shakkietokoneita voi kohdella ikään kuin intentionaalisina toimijoina ja uskojina, mutta ne eivät itse kykene suhtautumaan muihin olentoihin – tai itseensä – intentionaalisina toimijoina. Shakkietokoneelle on aivan sama, käveleekö tietokoneen näppäimistöllä kissa vai onko pelin osapuolena joku, joka ajattelee pelaavansa shakkia.

7 Olen esitellyt tämän alaluvun teemoja laajemmin tekstissä Laitinen 2009.

8 Tuomela 1992.

9 Dennett 1987.

Myöskään ryhmillä ei vaikuta olevan mieliä, subjektiivista näkökulmaa, joten voidaan kysyä, onko niillä mielentilojakaan. Kenties puhe ryhmien uskomuksista on vain metaforista ”ikään kuin”-puhetta? Philip Pettit mukaan puhe ryhmäuskomuksista ei kuitenkaan ole vain metaforista. Ryhmillä on kuin onkin sanan eräessä merkityksessä oma ”mieli”. Pettit nojaa Carol Rovanen erotteluun fenomenalisen näkökulman ja rationaalisen näkökulman välillä.¹⁰ Rovanen tapaan Pettit väittää, että vaikka ryhmillä ei ole fenomenalista näkökulmaa tai mieltä, eli niillä ei ole tuntemuksia, kipuja eikä tuntoisia kokemuksia, ne voivat kuitenkin olla rationaalisten sitoumusten keskuksia. Niillä voi olla sitoumus ylläpitää oman näkökulmansa, oman sitoumusten joukkonsa rationaalisuutta, koherenssia ja ristiriidattomuutta. Rovanen mukaan juuri tämä rationaalinen näkökulma on persoonuuden ja toimijuuden kannalta relevantti, ei sellainen fenomenalinen näkökulma, joka kuuluu esimerkiksi kaikille tuntoisille eläimille. Vaikka ryhmillä ei olekaan mieliä siinä subjektiivisessa ja kokemuksellisessa mielessä kuin yksilöillä, niin (tetyt ehdot täyttävillä) ryhmillä on oma rationaalinen näkökulmansa, oma sitoumusten joukkonsa, ja ennen kaikkea sitoumus sen ylläpitämiseen ristiriidattomana.¹¹ Jos uskomukset ovat ”mielentiloja”, ”mielen” ei relevantissa merkityksessä tarvitse olla fenomenalinen.

Tyypillisesti ajatellaan, että ryhmillä täytyy olla *päätöksentekomekanismi*, jonka ansiosta niitä voi pitää vastuullisina toimijoina: tyypillisesti valtiot ja valtiolliset virastot, puolueet, yritykset tai yliopistot nähdään tällaisina organisoituina toimijoina. Ne voivat tehdä päätöksiä, eivätkä niiden päätökset palaudu niiden jäsenistön mielipiteisiin.¹² Ne voivat toteuttaa päätöksensä joko jäseniensä toiminnan kautta tai nimeämällä jonkin tahon, joka toimii niiden nimissä. Koska edustajan välityksellä tapahtuva toiminta on yhteenso-

¹⁰ Pettit 2001; Rovane 1998.

¹¹ Pettit (2001, 118–119) myöntää erinäisiä eroja yksilöiden ja ryhmien kesken: Ryhmillä ei ole tunteita, suoria muistoja eikä suoria havaintoja, ei subpersonaalisia, luonnollisia eikä automaattisia uskomustenmuodostusmekanismeja. Ryhmillä voi olla uskomuksia vain rajatuista aiheista, jotka liittyvät niihin päämääriin, joita varten ne ovat olemassa.

¹² Ks. French 1984; Pettit 2001; Laitinen 2009.

pivaa autonomian kanssa yksilöiden tapauksessa, se lienee sitä myös ryhmien ja organisaatioidenkin tapauksessa.

Voivatko kollektiivit olla autonomisia?

Valtiot voivat olla itsenäisiä, valtion osat, kuten suuriruhtinaskunnat, voivat olla autonomisia, ja Suomen perustuslain mukaan yliopistolaitosta koskee itsehallinto. Kansojen itsemääräämisoikeus on yleisesti perustavin periaate lähes kaikissa perustuslaeissa sekä ihmisoikeussopimuksissa. Monien maiden, kuten Bolivian ja Tšadin, perustuslait antavat valtion sisällä eri etnisille yhteisöille laajan alueellisen itsemääräämisoikeuden, kun taas yksilön itsemääräämisoikeus jää marginaaleihin.¹³

Voiko tällaisten ryhmätoimijoiden autonomiaa lähestyä samoilla kriteereillä kuin yksilöiden? Kuten aiemmin toin esiin, ainakin ensimmäinen aspekti eli kyky päättää ja toimia vastuullisesti tuntuu täyttyvän ryhmätoimijoiden kohdalla. Yksilöiden autonomia on yhtäältä *kykyä* tehdä, mitä todella tahtoo tai pitää hyvänä, ja toisaalta *aitoa mahdollisuutta* tehdä niin. Nämä varmastikin koskevat myös ryhmätoimijoita (aspektit 2 ja 3). Lisäksi täyttä autonomiaa voi epäsuorasti ja suorasti rajoittaa toisilta saatavan tunnustuksen puute, ja täysikin autonomia voi toteutua eri tavoin yksin- tai yhteistoiminnassa (aspektit 4 ja 5).

Yksilöiden kyvyllä tehdä, mitä todella tahtoo tai pitää hyvänä, on sekä synnynnäisiä että kasvatukseen ja harjoitukseen liittyviä edellytyksiä. Onnistuneissa tapauksissa kasvatusta ja käytännöt johtavat sellaisen luonteen muodostumiseen, että henkilö hallitsee omia sisäisiä motivaatioitaan ja arvostelmiaan eikä ole sisäisten pakkojen tai impulssien vanki. Toisaalta aitoa autonomiaa rajoittaa toisten taholta tapahtuva manipulaatio tai heteronominen arvostelmien ja tahdonmuodostuksen lykkääminen toisten tehtäväksi. Ryhmien kohdalla ”synnynnäisistä” potentiaaleista voi kenties puhua siinä mielessä, että sen jäsenillä tai tulevilla jäsenillä on taipumuksia ja

¹³ Ks. tämän teoksen johdanto sekä luku 7.

kykyjä, jotka voidaan valjastaa ryhmän käyttöön. Yksilöiden luonnollinen syntymä on luonteeltaan hyvin erilainen kuin ryhmän luominen tai uusien jäsenien rekrytoiminen ryhmään. Analogisesti yksilöiden synnynnäisille kyvyille voidaan kuitenkin puhua jäsenistön dispositioista, jotka rajoittavat sitä, mitä jäsenet voivat oppia tekemään yhdessä. Mikä tahansa ryhmä voi oppia puhumaan ranskaa niin hyvin, että ottaa sen viralliseksi kielekseen, mikäli ryhmässä on jäseniä, jotka kykenevät oppimaan puhumaan ranskaa niin hyvin.

Ryhmien kohdalla puhe valmennuksesta tai koulutuksesta on tutumpaa kuin puhe kasvatuksesta, mutta jotta joukko ihmisiä oppii esimerkiksi joukkuepelin, heidän on opiskeltava sen säännöt ja harjaannuttava pelaamaan yhdessä. Riippuen pelistä heidän on opittava olemaan tiettyssä määrin joukkuepelaajia, eli heihin kohdistuu myös yksilöpsykologisia vaatimuksia. Raimo Tuomelan¹⁴ termein heidän on harjaannuttava toimimaan ”me-moodin” sijaan ”minä-moodissa”.

Ryhmän kannalta keskeistä on myös toimivan päätöksentekojärjestelmän luominen, mikä merkitsee usein pysyvän organisaation synnyttämistä. Jotta kyse on autonomiasta, ryhmällä täytyy olla omaa vastuuta ja päätösvaltaa omista asioistaan. Toisaalta jotta omaa päätösvaltaa käytettäisiin autonomisesti, valintojen ei tulisi olla mielivaltaisia, vaan niiden tulisi pyrkiä siihen, mikä kyseisen organisaation mielipiteenmuodostus, tavoitteet ja oma ”tahto” on.

Organisaatioiden kohdalla kyseeseen voi tulla tilanne, jossa kiistellään siitä, kuka edustaa kyseisen organisaation omaa tahtoa: esimerkiksi yliopistoissa palkatun johdon näkemys voi erota tutkijoiden ja opettajien näkemyksistä. Tutkijat ja opettajat voivat kamppailussa omaksua sloganin ”me olemme yliopisto”, mutta silti tosiasiallinen päätösvalta saattaa olla palkatulla johdolla. Vastaavasti valtioiden keskinäisissä tunnustussuhteissa yleensä ajatellaan, ettei valtioiden tule puuttua toistensa sisäisiin asioihin. Tämä on mahdollistanut asetelman, jossa eliitti johtaa maata ulkovaltojen tuella – eliitti voi esimerkiksi ottaa lainaa koko valtion nimissä ja jättää sen jälkipolville maksettavaksi, kun ulkomailta on annettu täysi tun-

14 Tuomela 2007.

nustus eliitin oikeudelle edustaa valtiota. Näin ulkopuolelta tuleva tunnustus on keskeistä myös siinä, minkä tahon tulkitaan edustavan ryhmää tai organisaatiota itseään.

Mitä tämä merkitsee täyden autonomian näkökulmasta? Ovatko erimielisyydet este täydelle autonomialle? Eivät, jos niiden käsittelyyn on legitiimit proseduurit, joissa erimielisyyksienkin vallitessa voidaan tehdä sitovia päätöksiä eri näkökulmat huomioiden. Voidaan kuitenkin vaatia, että organisaation täysi autonomia edellyttää organisaation päätöksentekoproseduurin olevan legitiimi niiden näkökulmasta, joille päätökset tulee oikeuttaa. Legitimiteettiä on kolmenlaista: *Input*-legitimiteetti tarkastelee, onko nykyiset säännöt laadittu ja vallanhaltijat valittu hyväksyttävien menetelmien mukaisesti. *Output*-legitimiteetti puolestaan riippuu siitä, tuottaako päätöksentekoproseduurilla sellaisia päätöksiä, joita voi pitää oikeutettuina. Toisinaan eritellään vielä *throughput*-legitimiteetti, joka koskee itse päätöksentekoprosessin tai -mekanismin toimintatapaa.¹⁵ Täyteen autonomiaan kuuluu se, ettei ole syviä erimielisyyksiä siitä, miten organisaation niin sanottu oma kanta tai oma tahto muodostuu, vaan että se muodostuu legitiimisti.

Yhteistoiminta ei sinänsä ole autonomian rajoite yksilöillä, ja analogisesti samaa voidaan sanoa organisaatioista: kaksi organisaatiota voi toimia yhdessä menettämättä omaa autonomiaansa. Yhteistoiminnassakin oleellista on se, mikä taho tai kuka voi edustaa ryhmää ja ilmaista ryhmän tahdon tai kannan. Kaiken kaikkiaan ryhmien autonomisuudelle voidaan asettaa samat ehdot kuin yksilöiden autonomisuudelle, mutta erityismerkitystä on päätöksentekojärjestelmän legitimiteetillä sekä ulkoa saatavalla tunnustuksella, erityisesti sisäisten erimielisyyksien tapauksissa.

Yliopistojen autonomia Suomessa

Havainnollistan seuraavaksi kollektiivien autonomian eri aspekteja soveltamalla niitä yliopistoihin suomalaisessa kontekstissa. Erilais-

¹⁵ Schmidt 2013.

ten yhteisöjen ja yhdistysten autonomia on tunnustettu monissa perustuslaeissa melko vahvasti, yliopistojen autonomia yhtenä vahvimmista.¹⁶ Suomessa yliopistojen ”itsehallinto sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään” ei ole kaikkein vahvin perustuslaillinen suoja, koska se jättää asioita ”tarkemmin lailla säädettäväksi”.¹⁷ Sen sijaan esimerkiksi Albanian perustuslain 57 §, Brasilian perustuslain 207 §, Kolumbian perustuslain 69 § sekä Ecuadorin perustuslain 351 § ja 355 § turvaavat suoraan korkeakoulujen hyvin monenlaisen autonomian. Perustuslaeissa taattavien itsemääräämisoikeuksien tavoitteena on tietysti tukea yliopistojen autonomiaa. Seuraavaksi tarkastelen, missä määrin edellä eriteltyt autonomian aspektit valaisevat yliopistojen itsemääräämisen luonnetta.

Ulkopuoliset edellytykset: lupa, resurssit ja kulttuuriset käytännöt

Yliopistoilla on Suomessa lupa, enemmän tai vähemmän asianmukaisia materiaalisia resursseja sekä vakiintuneita kulttuurisia käytäntöjä, joiden kautta ne toteuttavat autonomiaansa (ks. aspektit 3a, 3b ja 3c). Yliopistot ovat valtiovallan muodollisesti tunnustamia ja nauttivat enemmän tai vähemmän tunnustettua asemaa kansalaisyhteiskunnan silmissä (aspekti 4).

Yliopistojen autonomiaa turvaavat Suomessa perustuslaki, eräät muut lait sekä yliopistojen omat normit ja säännöt. Finlex-sivuston Lainkirjoittajan oppaassa todetaan:¹⁸

Perustuslain 123 §:n 1 momentin mukaan yliopistoilla on itsehallinto sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. Perustuslakivaliokunnan mukaan itsehallinnolla tarkoitetaan tässä yhteydessä ennen muuta sitä, että yliopiston sisäisestä hallinnosta päättävät laissa sää-

16 Muita esimerkkejä ovat esimerkiksi ammattiliitot ja muut ammatilliset yhdistykset joissain perustuslaeissa (esimerkiksi Andorra ja Angola; tämä on myös Suomen vuoden 1999 perustuslain perusteluissa). Itävallassa työmarkkinajärjestöillä on perustuslaillinen autonomia ja oikeus osallistua lainsäädäntöön. Uskonnollisten yhteisöjen itsemääräämisoikeus taataan esimerkiksi Armenian ja Saksan perustuslaeissa.

17 Finlex 2022, <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/9-julkinen-hallinto/9-5/>.

18 Finlex 2022, <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/9-julkinen-hallinto/9-5/>.

detyin rajoituksin asianomaisen yliopiston omat eivätkä valtion yleiset hallintoviranomaiset. Yliopistojen itsehallinnon sisältöä ja ulottuvuuksia määritellään myös perustuslain 16 §:n 3 momentissa, jossa turvataan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus.

Yliopistojen itsehallinto voidaan jakaa kahteen osaan: tutkimusta ja opetusta koskevaan sekä taloudellis-hallinnolliseen autonomiaan. Tutkimuksen ja opetuksen vapaus edellyttää, että yliopiston omat hallintoelimet käyttävät päätösvaltaa tutkimuksen ja opetuksen alueilla ja että yliopistolla on myös asema opetus- ja tutkimushenkilöstönsä nimittämisessä. Taloudellis-hallinnollisen autonomian mukaan yliopisto asettaa itse hallintoelimensä, jotka päättävät sisäiseen hallintoon kuuluvista asioista. Yliopistolla on myös oikeus sisäiseen norminantoon.

Kaikkien laissa yliopistoiksi laskettujen organisaatioiden¹⁹ itsehallinto on ulkoisesti ja muodollisesti tunnustettu vahvimmalla mahdollisella normilla eli Suomen perustuslailla. Lisäksi kahden erilaisen yliopistomuodon eli julkisoikeudellisten yliopistojen ja säätiöyliopistojen luonnetta säädetään laeilla, joiden tulee olla perustuslain kanssa yhteensopivia.

Suomalaisilla yliopistoilla on myös asianmukaisia materiaalisia resursseja, jotta aidosta autonomiasta voidaan puhua. Kulttuuristen käytäntöjen olemassaolo on sekin varsin vakaasti turvattu: yliopistollisella tutkimus- ja opetustyöllä on vankat perinteet, jotka määrittävät yliopistojen toimintaa. Ne tarjoavat mahdollisuuksia valita erilaisten mielekkäiden päämäärien kesken.²⁰ Myös kansalaisyhteiskunnan silmissä yliopistot nauttivat vaihtelevaa määrää arvostusta ja kunnioitusta. Skandaalit, joissa miljonääriautokauppiat kiistävät

19 Yliopistolaki (558/2009), <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>. Tällä hetkellä Suomen perustuslaki määrittää 13:a yliopistoa: 1) Helsingin yliopisto; 2) Itä-Suomen yliopisto; 3) Jyväskylän yliopisto; 4) Lapin yliopisto; 5) Oulun yliopisto; 6) Turun yliopisto; 7) Vaasan yliopisto; 8) Åbo Akademi; 9) Lappeenrannan–Lahden teknillinen yliopisto LUT; 10) Svenska handelshögskolan; 11) Taideyliopisto; 12) Aalto-yliopistona toimiva Aalto- korkeakoulusäätiö; 13) Tampereen yliopistona toimiva Tampereen korkeakoulusäätiö.

20 Raz 1986.

joidenkin yliopistollisten toimintojen arvon, ovat harvinaisia, mutta toisaalta miljonääripääministerien puhe ”kaiken maailman dosen-teista” voi syödä luottamusta siihen, että yliopistojen tulisi saada toimia omalakisesti parhaaksi katsomallaan tavalla tieteen ja opetuksen hyväksi.²¹

Toimiva päätöksentekojärjestelmä

Kuten kaikkien kollektiivien, yliopistojenkin autonomia voi olla vain yhtä hyvä kuin sen päätöksentekojärjestelmä. Yliopistot voivat itse säätää johtosääntöjään. Niiden toimivuuteen ja demokraattiseen legitimitettiin kohdistuu suuri paine, jotta yliopistoa voisi pitää itseään määrävänä.

Jos johtosääntö on esimerkiksi sekava eikä määritä, mikä taho tekee mitäkin asiaa koskevia päätöksiä, yliopiston hallintoelmien kesken voi syntyä valtataistelua siitä, minkä tahon tulee tehdä jotain asiaa koskeva päätös. Tämä voi halvaannuttaa toiminnan ja johtaa vastaavaan heteronomiaan kuin yksilön kyvyttömyys ottaa kantaa sisäisten impulssiensa kesken.

Toisaalta jos johtosääntö on jonkin muun tahon sanelema, siinä on kyse vastaavasta heteronomiasta kuin yksilöiden kohdalla yksilön alistuessa ulkopuoliseen saneluun. Näin voinee olla vain poikkeustapauksissa, kuten yliopiston synnyttämisen siirtymävaiheessa, jolloin aluksi ei ole vielä legitiimiä omaa hallintokoneistoa. Mikäli johtosääntö on esimerkiksi rajallista tarkoitusta varten nimitetyn siirtymäkauden hallituksen luoma, tulee autonomian nimissä yliopiston varsinaisen hallituksen kirjoittaa johtosääntö.²² Tämä havainnollistaa myös autonomian historiallista ulottuvuutta: sama johtosääntö yhden tahon luomana ilmentää autonomiaa ja toisen tahon luomana heteronomiaa.

²¹ Ritvanen 2009; Tamminen 2015.

²² Näin nähdäkseni oli Tampereen yliopistoa synnytetäessä vuosina 2018–2020. Sittemmin yliopiston varsinainen hallitus uudisti johtosääntöä, joka tuli voimaan 1.1.2021. Tämä oli yliopiston autonomian kannalta hyvä asia yhdessä suhteessa riippumatta siitä, millaisia sisällöllisiä muutoksia johtosääntöön tuli: se toteutti yliopiston itsemääräämistä. Ks. Laitinen 2018.

Säätiöyliopistojen erityisluonne

Autonomian näkökulmasta kahdella yliopistomuodolla on kiinnostava ero, joka juontuu säätiöiden luonteesta. Säätiöt ovat testamentteihin verrattavia instrumentteja, joilla niiden *perustajien* tahtoa toteutetaan. Toteuttajat ovat tyypillisesti eri henkilöitä kuin perustavan tahtotilan eli säätiön tarkoituksen ja toimintamuotojen muotoilijat, jotka määrätään säätiön säännöissä²³. Erottelu päätöksentekijän ja toteuttajan välillä on siis relevantti, kun kyseessä ovat säätiöt. Säätiöt ovat hyvä instrumentti toteuttamaan autonomiaa, mutta erityisesti niiden perustajien autonomiaa ja tahtoa. Säätiöyliopistoissa yliopistoyhteisön autonomiaa saatetaan rajoittaa sitä enemmän, mitä enemmän säätiön perustajien autonomiaa tuetaan.

Esimerkiksi yliopistolain §:n 24 mukaan säätiöyliopistoissa perustajilla on merkittävä valta yliopiston hallituksen muodostamisessa: ”Yliopiston yhteinen monijäseninen hallintoelin nimitää säätiöyliopiston hallituksen jäsenet säätiöyliopiston *perustajia* kuultuaan. Kolme jäsentä nimitetään henkilöistä, jotka *perustajat*, Suomen valtiota lukuun ottamatta, ovat asettaneet ehdolle siten kuin säätiön säännöissä määrätään.” On pohtimisen arvoista, miksi yliopiston perustajat olisivat taho, jonka kykyä toteuttaa tahtoaan korkeakoulusäätiön kautta (jota voi perustajien autonomian näkökulmasta verrata testamentin kaltaiseen oman tahdon toteutuksen välineeseen) haluttaisiin tukea niin, että heillä on pysyvä valta säätiöyliopiston hallituksen muodostuksessa.²⁴ Mikäli säätiöyliopistolla olisi vastavuoroisesti samanlainen sananvalta perustajatahojen toimintaan, kyseessä voisi olla yhteistoiminta, joka ei uhkaa kummankaan autonomiaa – rinnasteisesti sille, miten yhteistoiminta ei välttämättä rajoita yksilöiden autonomiaa (ks. aspekti 5). Mikäli valta on yksisuuntaista, kyse on autonomian rajoituksesta ja heteronomiasta. Näin on nähdäkseni yliopistoyhteisön ja perustajatahojen suhteessa.

Julkisoikeudellisissa yliopistoissa on tutkijoiden, opettajien, muun henkilöstön ja opiskelijoiden edustajista koostuva yliopistokollegio, jonka tehtäviä kuvataan yliopistolaissa. Julkisoikeudellinen

23 Säätiönlaki (487/2015), <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150487>.

24 Ks. Kuusela et al 2022.

yliopisto ei ole testamenttiin verrattava instrumentti, joten sen itsemääräämistä ei rajoita mikään perustajiin verrattava taho.

Ministeriön ylivalta

Suomen kaltaisella yliopistokentällä eräs yliopistojen autonomiaa rajoittava tekijä on se, että pääosa rahoituksesta tulee yhdeltä taholta, ministeriöltä, jolla tämän seurauksena on vapautta rajoitettavaa ylivaltaa (*domination*) yliopistoon. (Ministeriön rahoitus puolestaan on riippuvaista muiden ministeriöiden osuudesta valtion budjetista. Kilpailu budjettiosuudesta voi johtaa yliopistoasioista vastaavan ministeriön omaksumaan sellaisia periaatteita, jotka pyrkivät takaamaan ministeriön rahoituksen kasvun sisällöllisten päämäärien kustannuksella.) Vapautta rajoittava ylivalta merkitsee, samoin kuin yksilöiden tapauksessa, että A:lla on niin paljon valtaa vaikuttaa B:n kohtaloon, että B:n kannattaa mielistellä ja toimia epäsuorasti, jotta A:n päätökset ovat suotuisia. Vaikka yliopistojen autonomia muodollisesti toteutuisi siinä, että valtion yleisten hallintoviranomaisten sijaan yliopiston sisäiset toimijat päättävät sen hallinnosta, rahoitusmekanismeilla silti valtion tai ministeriöiden hallintoviranomaiset voivat merkittävästi vaikuttaa yliopistojen toimintaan. Julkisen vallan kohdalla erityisesti paine tuottaa lyhyellä tähtäimellä hyödyllistä tutkimusta voi olla houkuttelevaa, yliopiston ja tieteen pitkän tähtäimen päämäärien sijaan.

”Me olemme yliopisto”

Eräs yliopistojen itsehallinnon toteuttamisen hankaluuksista on se, että jos Suomen kaltaisessa järjestelmässä ministeriö antaa paljon päätösvaltaa yliopistoille itselleen, ja ministeriön ylivallasta päästään, syntyy kysymys siitä, kenelle yliopiston sisäinen päätösvalta kuuluu. Yliopistojen sisälle voi syntyä vastakkainasettelu yhtäältä managerialistisen keskushallinnon ja toisaalta tutkijoiden, opettajien, opiskelijoiden ja heitä avustavan henkilökunnan välille. Erityisesti jos yliopiston toimiva johto ja hallitus valitaan pääasiassa yliopiston ulkopuolelta, ei ole selvää, onko yliopiston ohjaaminen heidän käsissään *itsehallintoa*.

Tutkijoiden, opettajien ja opiskelijoiden slogan ”me olemme yliopisto” voidaan nähdä tämän mahdollisen vastakkainasettelun tematisointina. Jotta autonomia toteutuu, siinä tulee kuulua yliopistoyhteisön ääni. Eräs perinteinen ratkaisu on valita johtajat, dekaanit, provostit ja rehtorit henkilöstöstä, esimerkiksi professorikunnan edustajista, jotka kautensa palveltuaan palaavat takaisin ”riviprofessoreiksi”. Kaikilla johtamisjärjestelmillä on hyvät ja huonot puolensa, eikä ole taiketa, etteivätkö ammattimanagerit olisi parempia johtajia kuin mahdollisesti vastentahtoiset tai omaa näkökulmaansa painottavat tutkijat. Autonomian näkökulmasta johtajien valitseminen erilaisilla kierrätysmekanismeilla henkilöstön parista on kuitenkin takuvarma ratkaisu: jos vuorossa olevalle johtotehtävissä olevalle tutkijalle huudahtaa ”me olemme yliopisto”, hän voi vastata, että ”niinhän me olemme”.²⁵

Yliopistolaiset?

Toimiva päätöksentekojärjestelmä sekä relevantin vallan antaminen ministeriöiltä, manageriaalisilta johtajilta ja säätiöyliopistojen tapauksessa perustajilta yliopistoyhteisön edustajille ei kuitenkaan takaa täyttä autonomiaa. Samaan tapaan kuin demokratia vaatii ihmisiä, jotka ovat demokraatteja, ja yksilöautonomia henkilöä, joka on harjaantunut käyttämään kykyjään, yliopistojen autonomia vaatii sellaisia yliopistolaisia, jotka ovat käytännössä motivoituneita päättämään asioistaan. Mikäli yliopistolaiset haluavat mieluummin käyttää senkin ajan opettamiseen tai tutkimiseen eivätkä osallistu itsehallintoon, ei autonomia voi toteutua. Lopulta keskeisin taho, josta yliopistojen autonomian toteutuminen riippuu, on yliopistoyhteisön jäsenten toiminta.²⁶

Lopuksi: Eikö hyvä hallinto ole tärkeämpää kuin itsehallinto?

Kysymys, joka usein toistuu yliopiston itsehallinnosta käytävillä ja kahvipöydissä puhuttaessa, kuuluu: eikö hyvä hallinto ole tärkeäm-

25 Vastaavasti valtioiden tasolla on hyvä, jos ulkomaiden tunnustama valtionpäämies on valtion kansalainen eikä esimerkiksi kansainvälistä uraa tekevä ammattijohtaja.

26 Tätä voidaan edelleen eritellä potentiaalien ja harjaantumisessa tapahtuvan aktualisaation kautta: yliopistot tarvitsevat opiskelijoita ja työntekijöitä, ja sellaisiksi pitää harjaantua.

pää kuin itsehallinto? Tämä on erityisen kärjistynyttä säätiöyliopistoissa, joissa hallituksen kaikki jäsenet ovat saattaneet olla yliopistoyhteisön ulkopuolisia mutta silti johtaa opettajia ja tutkijoita tyydyttävästi. Seurauseettisen perinteen kannattajat saattavat vastata, että hyvä hallinto on tärkeämpää kuin itsehallinto. ”Itsehallintolaiset” puolestaan saattavat vastata, että hyvä hallinto on tärkeää, mutta kahden yhtä hyvää hallintoa toteuttavan vaihtoehdon tapauksessa se, että kyseessä on itsehallinto, tekee hallinnosta paremman: itsehallinnolla ja autonomialla on merkitystä ja arvoa itsessään. Sekä – että on siis parempi kuin joko – tai. Lisäksi esimerkiksi yliopistojen tapauksessa voi hyvin olla niin, että itsehallinto johtaa parempaan lopputulokseen kuin ulkopuolisten toteuttama hallinto. Vastaavasti yksilöiden tapauksessa voidaan todeta, että hyvä autonominen elämä on parempi kuin muutoin hyvä heteronominen elämä, mikäli autonomialla on itseisarvoa.²⁷

Lähteet

- Berlin, Isaiah (1958/2001) Kaksi vapauden käsitettä. Teoksessa Isaiah Berlin (2001) *Vapaus, ihmisyys ja historia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Buss, Sarah & Andrea Westlund (2018) Personal Autonomy. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring 2018 Edition. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/personal-autonomy/>.
- Carter, Ian (2012) Positive and Negative Liberty. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring 2012 Edition. <http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/liberty-positive-negative/>.
- Christman, John (1991) Liberalism and Individual Positive Freedom. *Ethics*, 101: 343–59.
- Christman, John (2020) Autonomy in Moral and Political Philosophy. Teoksessa Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Fall 2020 Edition. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/autonomy-moral/>.
- Dennett, Daniel (1987) *The Intentional Stance*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Finlex (2022) Lainkirjoittajan opas. [http://lainkirjoittaja.finlex.fi/9-julkinen-hallinto/9-5/\(haettu 9.6.2022\)](http://lainkirjoittaja.finlex.fi/9-julkinen-hallinto/9-5/(haettu%209.6.2022)).
- French, Peter (1984) *Collective and Corporate Responsibility*. New York: Columbia University Press.
- Hegel, G. W. F (1994) *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Oulu: Pohjoinen (alkup. 1821).
- Hobbes, Thomas (1999) *Leviathan*. Tampere: Vastapaino (alkup. 1651).

27 Haluan kiittää kirjan toimittajia, anonyymejä arvioitsijoita sekä kanssani tästä aiheesta keskustelujäseniä. Erikseen haluaisin mainita tätä kirjoitusta akateemisella nettisivustolla kommentoineita – ehdin nähdä kommentit ja vastatakin ainakin osaan niistä, mutta kun aloin käymään tekstiä uudestaan läpi, en enää löytänyt nettisivulta tekstiä kommentoineen: kiitän teitä siis anonyymisti – tiedätte, keitä olette!

- Honneth, Axel (2014) *Freedom's Right*. New York: Columbia.
- Kant, Immanuel (2015) *Moraalin metafysiikan perustus*. Suomentanut Markus Nikkarla. Turku: Areopagus (alkup. 1785).
- Kauppinen, Antti (2011) The Social Dimension of Autonomy. Teoksessa Danielle Petherbridge (toim.) *Axel Honneth: Critical Essays*. Leiden: Brill, 255–302.
- Kuusela, Hanna, Tuukka Tomperi, Juha Raipola, Veera Kaleva, Mikko Poutanen, Tuomas Tervasmäki (2022) Säätiöyliopistojen perustajien valta. Tapaus Teknologiateollisuus ja Tampereen yliopisto. *Tiede & Edistys* 3/2022, 166–189.
- Laitinen, Arto (2009) Voiko ryhmällä oikeasti olla uskomuksia? Philip Pettit ja ensimmäisen uskomuksen ongelma. *Usko, Ahti-Veikko Pietarinen, Sami Pihlström & Pilvi Toppinen* (toim.), *Filosofisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta* 22; 151–162.
- Laitinen, Arto (2012) ”Vapauden filosofi. G. W. F. Hegel”. Teoksessa P. Koikkalainen, & P.-E. Korvela (toim.) *Klassiset poliittiset ajattelijat*. Tampere: Vastapaino, 386–421.
- Laitinen, Arto (2015) ”Broader Contexts of Non-Domination: Pettit and Hegel on Freedom and Recognition”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 18 (4), 390–406.
- Laitinen, Arto (2018) Tampereen yliopiston siirtymäkauden hallituksen ”johtosääntö” on vain tahroja paperilla vailla merkitystä? <https://yliopisto2020.fi/tampereen-yliopiston-siirtymakauden-hallituksen-johtosaanto-on-vain-tahroja-paperilla-vailla-merkitysta/>.
- MacCallum, Gerald (1967) Negative and positive freedom. *Philosophical Review* 76:3, 312–334.
- Miller, Seumas (2007) Joint Action: The Individual Strikes Back. Teoksessa S. L. Tsohatzidis (toim.) *Intentional Acts and Institutional Facts: Essays on John Searle's Social Ontology*. Dordrecht: Springer Press, 73–92.
- Neuhouser, Frederick (2000) *Actualizing Freedom: The Foundations of Hegel's Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard UP.
- Pettit, Philip (2001) *A Theory of Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Pettit, Philip (2002) Keeping republican freedom simple: on a difference with Quentin Skinner. *Political Theory* 30:3, 339–356.
- Pettit, Philip (2003) Groups with Minds of Their Own. Teoksessa Frederick Schmitt (toim.) *Socializing Metaphysics*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Quinton, Anthony (1975) Social Objects. *Proceedings of the Aristotelian Society* 75, 1–27.
- Raz, Joseph (1986) *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- Ritvanen, Ilkka (2009) Miljonääri Yrjö Laakkonen yliopistolahjoituksista: Rahat oikeaan koulutukseen. *Savon Sanomat* 11.12.2009. <https://www.savonsanomat.fi/savo/Rahat-oikeaan-koulutukseen/628526> (haettu 10.6.2020).
- Rovane, Carol (1998) *Bounds of Agency*. Princeton: Princeton University Press.
- Schmidt, Vivien A. (2013) Democracy and legitimacy in the European Union revisited: input, output and ‘throughput’. *Political Studies* 61:1, 2–22.
- Skinner, Quentin (2002) A third concept of liberty. *Proceedings of the British Academy* 117, 237–268.
- Säätiölaki (487/2015), <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150487> (haettu 20.6.2020).
- Tamminen, Jenni (2015) Juha Sipilän sanat järkyttävät – ”Yleisen vitsin kohteena”. *Uusi Suomi* 3.12.2015. <https://www.uusisuomi.fi/uutiset/juha-sipilan-sanat-jarkyttavat-yleisen-vitsin-kohteena/3843d21f-9e15-3696-9fb1-8c822f68c03b> (haettu 20.6.2020).
- Taylor, Charles (1979) What’s wrong with negative liberty? Teoksessa A. Ryan (toim.) *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*. Oxford: Oxford University Press, 175–193.
- Tuomela, Raimo (1992) Group Beliefs. *Synthese* 91, 285–318.
- Tuomela, Raimo (2007) *The Philosophy of Sociality: The Shared Point of View*. Oxford: Oxford University Press.
- Yliopistolaki (558/2009), <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558> (haettu 20.6.2020).